

Οι θαλάσσιοι τόποι με την πολυσημία τους  
μας ταξιδεύουν αλλού μέσα από τη λογοτεχνία  
που απευθύνεται σε παιδιά και νέους.  
Συγγραφείς και φιλόλογοι αναλύουν κείμενα  
στα οποία το υδάτινο στοιχείο κυριαρχεί,  
προσφέροντας νοηματικές  
και γεωγραφικές μετατοπίσεις.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΣΥΜΗΣ

# ΤΟΠΟΣ ΑΛΛΟΥ

Θαλάσσιοι τόποι στη λογοτεχνία  
για παιδιά και νέους

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ  
7ο ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΣΥΜΗΣ  
29-30 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001

Όταν η μεγάλη πλατιά θάλασσα συναντά  
τα μικρά παιδιά  
στο εικονογραφημένο βιβλίο

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Α. ΓΙΑΝΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ  
Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αιγαίου

Η θάλασσα, ήρεμη και φουρτουνιασμένη, πλανεύτρα και απειλητική, για αιώνες ενέπνευσε καλλιτέχνες και λογοτέχνες, ποιητές και πεζογράφους και αποτέλεσε το γαλάζιο άπειρο φόβων και προσδοκιών. Συνώνυμο της ελευθερίας και της επικοινωνίας, του κινδύνου και της απομόνωσης, η μεγάλη πλατιά θάλασσα με τα χίλια πρόσωπα μάζεψε τον κόσμο της, τους βυθούς της και τα ακρογιάλια της, τους ανέμους και τις φουρτούνες της, και έβαψε γαλανές τις σελίδες των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων.

Μα οι ωκεανοί είναι απέραντοι, η άμμος αμέτρητη, τα νησιά και τα ψάρια άπειρα, κι ο χώρος της σελίδας περιορισμένος, και το κοινό νεαρό και ανώριμο. Έτσι, το ατέλειωτο γαλάζιο περιορίστηκε, η κοινωνία του βυθού μεταλλάχθηκε και η μεγάλη πλατιά θάλασσα αναδημιουργήθηκε στα μέτρα των παιδιών. Άλλοτε ορίζοντας τα «πρέπει» της ζωής και άλλοτε παίρνοντας τα σχήματα κρυφών επιθυμιών, άλλοτε αντικατοπτρίζοντας την παιδική ματιά και άλλοτε μέσα από το φιλτράρισμα των ενήλικων, ο κόσμος του νερού αναδομήθηκε και εξανθρωπίστηκε, οι θαλάσσιοι τόποι χαρτογραφήθηκαν και οι θαλάσσιοι δρόμοι χαράχθηκαν στα μέτρα των παιδιών.

Ο θαλασσινός κόσμος του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου

αποτελεί έναν πολυσυλλεκτικό χώρο, όπου συνυπάρχουν όντα του νερού με πρόσωπα της στεριάς, ανθρώπινα επινοήματα<sup>1</sup> με φιγούρες του θρύλου και του παραμυθιού<sup>2</sup>. Ψάρια και κήτη που μοιράζονται τον ίδιο χώρο με καραβοκύρηδες και ναυαγούς, οστρακοειδή που συγκατοικούν με γοργόνες και θαλάσσιες νύμφες, χταπόδια που συντροφεύουν θαλασσοπούλια, και καράβια που συναντούν στα ταξίδια τους τον ίδιο τον Ποσειδώνα.

Αλάνθαστη μέθοδος για τη δημιουργία μιας θάλασσας στα μέτρα των παιδιών αποτελεί ο εξανθρωπισμός της και η οργάνωση του κόσμου της κατ' εικόνα και ομοίωση των ανθρώπων. Ο βυθός παίρνει μορφή ανθρώπινη, η συγκρότησή του μιμείται την ανθρώπινη κοινωνία, το θαλάσσιο περιβάλλον επηρεάζεται από τις ανθρώπινες πόλεις και η συμπεριφορά των ζώντων οργανισμών, που ως τώρα οριζόταν μόνο από τους νόμους της φύσης<sup>3</sup>, μετατρέπεται αυτομάτως σε ηθική και ανήθικη.

Τα ζώα του βυθού χωρίστηκαν σε καλά και κακά, σε δυνατούς εξουσιαστές και αδύναμους καταπιεσμένους, και οι χαρακτήρες τους άρχισαν να διαμορφώνονται στερεοτυπικοί. Χαρακτηριστική περίπτωση ο καρχαρίας, που αποτέλεσε τον αδιαμφισβήτητο κακό του κόσμου του βυθού. Ο καρχαρίας απειλεί, τρομάζει<sup>4</sup>, τυραννά, τιμωρεί<sup>5</sup> και τρομοκρατεί σ' ένα σύμπαν που ορίζει, χωρίς σβοαρούς διεκδικητές.

1. Ορισμένα μάλιστα από αυτά αποτελούν υβριδικές συλλήψεις που προκύπτουν από ενώσεις οργανισμών θαλάσσιων και χερσαίων. Βλ. Φραντζή Αντ., *Η Αχνοαλεπού*, ζωγρ. Λίζα Ηλιού, Εκδόσεις Γνώση, 1987.

2. Η θάλασσα εξακολουθεί να αποτελεί το μαγικό χώρο των παραμυθιών. αφού πολλά έντεχνα παραμύθια διαδραματίζονται σε υδάτινους χώρους. Βλ. Κρόκος Γ., *Το Παιδί και το Ψάρι*, Νέοι Ακρίτες, 1996.

3. Ο καρχαρίας είναι αναγκασμένος να φάει για να επιβιώσει και η ιδέα ενός χορτοφάγου καρχαρία αποδεικνύεται «μόδα που θα περάσει σ' ένα μήνα», ακόμη και στον παραμυθένιο κόσμο του παιδικού βιβλίου. Βλ. Γαβριηλίδου Σ., «Η κυρία Βαλεντίνα η μαμά καρχαρίνα ανησυχεί», από τη συλλογή *Ιστορία Πεσσαμασσιάλλη*, εικ. Θεοδ. Μουρατίδου, Εκδόσεις Παρατηρητής, 2000.

4. Και μόνο το όνομά του ή η μεταμφίεση κάποιου σε καρχαρία είναι αρκετή για να τρομοκρατήσει. Βέβαια, στο τέλος ο ίδιος ο καρχαρίας θα τιμωρήσει αυτόν που, εξαιτίας μιας φυσικής ομοιότητας μαζί του, τολμά να καπληευτεί την αγριότητά του. Βλ. Mahy M., *The Great White Man-Eating Shark*, draw. by Jonathan Allen, London, Puffin Books, 1989.

5. Πολλές φορές δίκαια, όπως συνέβη στην περίπτωση του αστακού που συμπεριφέρεται όπως ο αισώπειος ψεύτης βοσκός και τρομοκρατεί τους κατοίκους

Ας θυμηθούμε το Μεγάλο Καρχαρία<sup>6</sup>, που, ελέω δυνάμεως, αδικώντας και πανικοβάλλοντας, αναγνωρίζεται ως ο αδιαφιλονίκητος αρχηγός των θαλασσών. «Μακρύς σαν λεωφορείο, φαρδύς σαν βυτιοφόρο, δυνατός σαν άρμα, γρήγορος σαν πύραυλος» σκορπάει απλόχερα τον τρόμο με τη δύναμη των φοβερών δοντιών του. Τα δημοφιλή, και κινηματογραφικά, σαγόνια του καρχαρία επανέρχονται και το happy ending της ιστορίας επιτυγχάνεται με το ξεδόντιασμα του φοβερού κήτους.

Μα κι αν ακόμη ο καρχαρίας αποβάλλει πολλά από τα άγρια ένστικτά του και γίνει πιο «ανθρώπινος», αποκτώντας οικογένεια, σπίτι, αυτοκίνητο, σχολείο, δασκάλα, στοιχεία σχεδόν πανομοιότυπα με αυτά των ανθρώπων, πάλι η παρουσία του προκαλεί τον τρόμο και η συμπεριφορά του απειλεί. Ο μικρός καρχαρίας Σάμι δείχνει, ως γνήσιος απόγονος του είδους, κάθε του συναίσθημα, ακόμη και τον ενθουσιασμό του, ...δαγκώνοντας. Γι' αυτό και στην ερώτηση της μητέρας του τι έμαθε την πρώτη μέρα της φοίτησής του στο σχολείο<sup>7</sup> απαντά κοκκινίζοντας: «Πολλά. Μην τρως τα παραμύθια, μην τρως τις ζωγραφιές, μην τρως τις τάξεις και ΜΗΝ ΤΡΩΣ ΤΗ ΔΑΣΚΑΛΑ!»<sup>8</sup>.

Επειδή το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, εκτός από κείμενο, είναι και εικόνα, ο καρχαρίας δηλώνει, και μέσω αυτής, τη θέση του στο σύμπαν. Η φυσική κυριαρχία του στον κόσμο του βυθού αισθητοποιείται με μια παράλληλη συμβολική κυριαρχία στο χάρτινο χώρο του βιβλίου. Σε μια μετωνυμική ένδειξη δύναμης, το κήτος καταλαμβάνει ολόκληρα δισέλιδα όταν οι άλλοι πρωταγωνιστές στριμώχνονται στις γωνιές ή συνωστίζονται σε ελάχιστο χώρο<sup>9</sup>. Εικονο-

του βυθού στο όνομα του μεγάλου καρχαρία. Όταν εκείνος εμφανίζεται πραγματικά, καταβροχθίζει τον ίδιο τον άμυαλο αστακό. Βλ. Γουέστ Κ., *Ένας Αστακός Βλάκας και Μισός*, απόδ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Μίνωας, 1999.

6. Ηλιόπουλος Β., *Τριγωνοφαρούλης εναντίον Μεγάλου Καρχαρία*, εικ. Λ. Βαρβαρούση, Εκδόσεις Πατάκη, 2000<sup>2</sup>.

7. Το συγκεκριμένο δεν είναι το μόνο βιβλίο που αναφέρεται σε σχολείο ψαριών. Βλ. ακόμη: \*Βακάλη-Συρογιαννοπούλου Φ., Σ' ένα πέλαγο ανοιχτό..., εικ. Θ. Συρογιαννόπουλος, Εκδόσεις Πατάκη, 2000, \*Βασιλείου Α., Η Αχηβάδα και ο Κάβουρας, εικ. Β. Λαμπίτση, Εκδόσεις Μίνωας, 1999.

8. Ward N., *Μην Τρως τη Δασκάλα*, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

9. Ηλιόπουλος Β., *Τριγωνοφαρούλης εναντίον Μεγάλου Καρχαρία*, εικ. Λ. Βαρβαρούση, Εκδόσεις Πατάκη, 2000<sup>2</sup>.

γραφικά, ο πανικός των θαλασσινών όντων εκδηλώνεται με το σπάσιμο των πλαισίων των εικόνων, χαρακτηριστικό της προσπάθειάς τους να δραπετεύσουν και να σωθούν από τη μανία του καρχαρία<sup>10</sup>. Εκδοτικά, η απειλή του καρχαρία μεταφέρεται στο σχήμα του βιβλίου. Η ιστορία του μικρού Σάμι μετατρέπεται σε μια πραγματική δαγκωνιά στο ίδιο το βιβλίο<sup>11</sup>.

Η φάλαινα, από την άλλη, αποκτά μια λογοτεχνική συμπεριφορά σχεδόν αντιφατική<sup>12</sup>, που ορίζεται από το δέος που προκαλεί το τεράστιο μέγεθός της σε συνδυασμό με τις μη απειλητικές διατροφικές της επιλογές<sup>13</sup>. Το γνωστό από την *Παλαιά Διαθήκη* και τον κλασικό Πινόκιο μοτίβο της διαβίωσης μέσα στην κοιλιά του θηρίου επανέρχεται στο εικονογραφημένο βιβλίο, παραγωγίζοντας αρχετυπικές αναφορές ενδομητριακών εμπειριών και εμμένοντας στη δημιουργία της στερεοτυπικής εικόνας μιας πολύ λάιμαργης φάλαινας. Ιδιαίτερα δημοφιλές στον Τριβιζιά είναι το στερεοτυπικό πρόσωπο της αδηφάγου φάλαινας, που καταβροχθίζει τα πάντα, από ψάρια και πλοία μέχρι και τον ίδιο τον πόλεμο<sup>14</sup>.

Εικονογραφικά, το μέγεθός της δηλώνεται με την τμηματική αποτύπωση του σώματός<sup>15</sup> της, με ιδιαίτερη προτίμηση στο ανοιχτό στόμα<sup>16</sup> της, την προσθήκη τρισδιάστατων προεκτάσεων για την ο-

10. Γουέστ Κόλιν, *Ένας Αστακός Βλάκας και Μισός*, μτφρ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Μίνωας, 1999.

11. Ward N., *Μην Τρωσ τη Δασκάλα*, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

12. Δεν είναι λίγες οι φορές που η φάλαινα ταυτίζεται, για όσους έχουν την ευαισθησία να τη δουν, συνεκδοχικά με όλη τη μαγεία της θάλασσας. Αυτό συμβαίνει στην ευαίσθητη γιαγιά και στη μικρή αθώα Λίλη, ενώ αντίθετα ο θεός Φρειδερίκος δε βλέπει τίποτε άλλο από κρέας, κόκαλα και μουρουνέλαο. Βλ. Sheldon D., *Το Τραγούδι της Φάλαινας*, εικ. Blythe G., 1992, μτφρ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Ρώσση.

13. Για το λόγο αυτό, η φάλαινα, ακόμη και όταν παρουσιάζεται ενοχλητική, δεν αποτελεί πραγματική απειλή για τα ζώα του βυθού. Μάλιστα, στο τέλος αποδεικνύεται ιδιαίτερα φιλική μαζί τους, αφού δεν μπορεί να υποφέρει τη μοναξιά των ωκεανών. Βλ. Βαλέτα-Βασιλειάδου Μ., *Η παράξενη Φα-Φάλαινα*, ζωγρ. Ντ. Σταματιάδη, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

14. Τριβιζιάς Ευγ., *Η Φάλαινα που Τρώει τον Πόλεμο*, εικ. Ν. Καπατσούλια, Εκδόσεις Μίνωας, 2000.

15. Τριβιζιάς Ευγ., *Η Φάλαινα που Τρώει τον Πόλεμο*, εικ. Ν. Καπατσούλια, Εκδόσεις Μίνωας, 2000.

16. Τριβιζιάς Ευγ., *Η Φάλαινα που Τρώει τον Πόλεμο*, εικ. Ν. Καπατσούλια, Εκδόσεις Μίνωας, 2000.

λοκλήρωση της τεράστιας φιγούρας<sup>17</sup> της ή την επέκταση των σελίδων του βιβλίου, ούτως ώστε να χωρέσει ο μεγάλος όγκος<sup>18</sup> της.

Το εγχείρημα του εξανθρωπισμού<sup>19</sup> του κόσμου του βυθού αποτελεί μια οπτική μεταφορά, που ενέχει έντονα κωμικά στοιχεία. Παρ' όλο, που, σε αντίθεση με τα ζώα, είναι δύσκολο για τα ψάρια να ντυθούν<sup>20</sup>, η προσθήκη ορισμένων αξεσουάρ ή χαρακτηριστικών στάσεων υπογραμμίζει τη μεταφορά. Συγχρόνως, προστίθεται μια χιουμοριστική νότα, αντισταθμίζοντας την απειλή ενός κόσμου που ορίζεται από την ανηθικότητα της φράσης «το μεγάλο ψάρι τρώει το μικρό». Η γραβάτα του Τριγωνοφαρούλη, το ζωγραφικό μπερεδάκι και η παλέτα του χταποδιού, τα ζωντανά Ξίφη, που προκύπτουν από μια υπερκυριολεκτική ζωγραφική αποτύπωση της λέξης Ξιφίας, και οι διάφορες σκαμπρόζες πόζες των θαλασσινών ενοίκων<sup>21</sup> παρωδούν, την ίδια στιγμή που δημιουργούν, την εξανθρωπισμένη κοινωνία της θάλασσας.

Έντονα ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά μεταφέρονται στα σπίτια των θαλασσινών ηρώων. Ατέλειωτες μπουρμπουλήθρες τα τοποθετούν κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, ενώ μια ευρεία γκάμα λεπτομερειών φέρνουν στον κόσμο του βυθού τα συνήθη αντικείμενα ενός νοικοκυριού. Στις γλάστρες φυτρώνουν φύκια, στα

17. Φόκνερ Κ., *Μπορούμε να Παίζουμε*, εικ. Στ. Χολμς, μτφρ. Β. Χούνου, Εκδόσεις Άγκυρα, 2000.

18. Φόκνερ Κ., Λαμπέρτ Τζ., *Ένα Ψάρι μια Φορά...*, μτφρ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Μίνωας, 1994.

19. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο εξανθρωπισμός των θαλάσσιων όντων μπορεί να συντελεστεί σε διάφορους βαθμούς. Άλλες φορές τα περιβάλλοντα είναι πλήρως εξανθρωπισμένα και τα ψάρια έχουν σπίτια και ασχολίες ανάλογες με αυτές των ανθρώπων. Άλλες φορές πάλι διατηρούν πολλές από τις πραγματικές τους ικανότητες, όπως για παράδειγμα την αδυναμία του λόγου, αλλά εμπλέκονται σε ανθρώπινες σχέσεις. Έτσι, για παράδειγμα, το φαλαινάκι έχει μια οικογένεια και δύο στοργικούς γονείς, αντίστοιχος με αυτούς που ονειρευόμαστε σε μια ανθρώπινη κοινωνία, αλλά στερείται ανέσεων ανάλογων με τις δικές μας. Βλ. Κάλοβ Γκ., Μπρέγκερ Α., *Γεια σου, Φαλαινάκι!*, μτφρ. Εύη Γαβριλή-Κασσαβέτη, Εκδόσεις Πατάκη, 1998.

20. Εξείρεση η οπτικοποίηση της μεταφοράς «κολυμπά σαν ψάρι». Βλ. Brown Ant., *Ο Μπαμπάς μου*, μτφρ. Ελένη Κεχαγιόγλου, Παπαδόπουλος, 2001.

21. Ηλιόπουλος Β., *Τριγωνοφαρούλης εναντίον Μεγάλου Καρχαρία*, εικ. Λήδα Βαρβαρούση, Εκδόσεις Πατάκη, 2000<sup>2</sup>.

κάδρα εικονίζονται θαλασσινά τοπία, η ταπετσαρία<sup>22</sup> των τοίχων επαναλαμβάνει μονότονα το μοτίβο ενός κοχυλιού, στο κλουβί φιλοξενείται ένα ψάρι και το γάλα στο σερβίρισμα του πρωινού προέρχεται από θαλάσσιο ελέφαντα. Και όλες αυτές οι «τροποποιήσεις» συνυπάρχουν με στοιχεία που μεταφέρθηκαν απότομα στο βυθό από τον κόσμο της στεριάς, χωρίς κανείς να σκεφτεί αν όντως χρειάζονται σε θαλασσινούς ενοίκους. Πώς χειρίζονται τις σκάλες οι καρχαρίες, τι ωφελεί το πλυντήριο πιάτων στην πλημμύρα του βυθού και πώς διατηρούνται οι χάρτινες συσκευασίες των προϊόντων;<sup>23</sup> Και με αυτό τον τρόπο συνεχώς εντείνεται το κωμικό αποτέλεσμα...

Ο εξανθρωπισμός του υδάτινου κόσμου απλώνεται σε ολόκληρο το θαλάσσιο σύμπαν. Τα ψάρια, σπάζοντας μια παρομιμώδη στιγμή



22. Τα σχέδια της ταπετσαρίας αποδεικνύονται ένα άκρως χιουμοριστικό στοιχείο για μια σειρά βιβλίων. Ο κούνελος προτιμά καρότα, ο λύκος λουκάνικα και ο βασιλιάς βασιλικές κορόνες. Βλ. αντίστοιχα: \*Pennart G., *Ο Λύκος Ξαναγύρισε!*, μτφρ. Γ. Παπαδόπουλος, Παπαδόπουλος, 1998, \*Pennart G., *Να 'μια Ξανά!*, μτφρ. Σ. Καπλάνη, Παπαδόπουλος, 2000, Ross T., *Θέλω το γιογιό μου!*, μτφρ. Bloom B., Ζεβρόδειλος, 1988.

23. Ward N., *Μην Τρωσ τη Δασκάλα*, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

αιώνων, συνομιλούν μεταξύ τους. Οι γλάροι δημιουργούν τα δικά τους χωριά με τα σπίτια τους και τις ταβέρνες τους, ενώ οι κυρίες τους ψωνίζουν ψάρια στην αγορά ή σπρώχνουν περήφανες καρότσια με αβγά<sup>24</sup>. Μέχρι και οι θαλάσσιοι βράχοι<sup>25</sup> εξανθρωπίζονται κειμενικά και εικαστικά και με ανθρώπινη εγκαρτέρηση υπομένουν τον πόνο της φθοράς του χρόνου, που στη γλώσσα τους λέγεται... διάβρωση.

Ο ανθρωπομορφισμός της μεγάλης πλατιάς θάλασσας τιθασεύει ένα απέραντο απειλητικό σύμπαν, συστέλλοντάς το στα μέτρα των μικρών αναγνωστών του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Τα παιδιά-αναγνώστες έρχονται σε επαφή με μια θάλασσα προσιτή, ανθρώπινη, οικεία, και με αυτό τον τρόπο μειώνεται αισθητά ο φόβος του άγνωστου και του διαφορετικού.

Από την άλλη, το ίδιο το εύρημα της ανθρωποποίησης λειτουργεί σε μια σειρά βιβλίων ως πρόφαση... διδαχής. Έννοιες όπως η φιλία<sup>26</sup>, η μεγαλοψυχία<sup>27</sup>, η ελευθερία φτάνουν στους μικρούς αναγνώστες μέσα από τα βάθη της θάλασσας, όταν τα κάθε λογής ψαράκια επικοινωνούν μεταξύ τους σε ανθρώπινες σχέσεις. Η αξία του αλφαριθμητισμού<sup>28</sup>, της αγάπης<sup>29</sup>, της προσφοράς<sup>30</sup>, της ομαλής

24. Κρόουθερ Κ., *Ο Μαύρος Κότσουφας κι ο Άσπρος Γλάρος*, μτφρ. Ελ. Μαρμαρίδου, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 1998.

25. Μάστορη Β., *Το Χρώμα της Θάλασσας*, ζωγρ. Ν. Ανδρικόπουλος, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

26. Η φιλία επαινείται ακόμη και αν είναι ανάμεσα σε μάλλον ασύμβατα πλάσματα. Έτσι, επιβραβεύεται η φιλία μιας μάγισσας και μιας φάλαινας που την ακολουθεί στη χώρα των μαγισσών, πετώντας με το ιπτάμενο σκουπόξυλο. Ως πεμπουσία της φιλίας τους φαίνεται να προβάλλεται η εικόνα της φάλαινας που αιωρείται πάνω από τους πύργους των μαγισσών, λουσμένη στο φως. Βλ. Λομπάτο Αρχ., *Το Κυνήγι του Θησαυρού*, μτφρ. Χ. Στρώνη, Εκδόσεις Κάστωρ, 1998.

27. Duquennoy J., *Ένα τοσοδά ψαράκι, ένα τιποτάκι*, μτφρ. Α. Σιδέρη, Εκδόσεις Άγρια, 1999. Το μεγάλο ψάρι κυνηγά χωρίς επιτυχία το μικρό. Όταν όμως εκείνο βρεθεί σε κίνδυνο, το μικρούλι του σώζει τη ζωή και η φιλία αποθεώνεται.

28. Κρόουθερ Κ., *Ο Μαύρος Κότσουφας κι ο Άσπρος Γλάρος*, μτφρ. Ελ. Μαρμαρίδου, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 1998.

29. Μπουλώτης Χρ., *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, εικ. Σ. Φόρτωμα, Παπαδόπουλος, 1995.

30. Το μικρό ψαράκι δε διστάζει να δώσει όλη τη λάμψη που κουβαλά στα λέπια του. Μάλιστα, ενδιαφέρον παρουσιάζει το βιβλίο εξαιτίας του απαστράπτοντος υλικού με το οποίο έχουν σχηματιστεί τα λέπια του. Βλ. Pfister Marcus, *Ένα*

συμβίωσης, η αντίδραση σε κάθε καταπίεση και η ανάγκη της ανεξαρτησίας<sup>31</sup> περνούν μέσα από τον ανθρωπομορφικό κόσμο της θάλασσας.

Ιδιαίτερα όμως ευαισθητοποιημένα αποδεικνύονται τα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία στην καλλιέργεια οικολογικής συνείδησης στους μικρούς αναγνώστες τους. Η μόλυνση της θάλασσας, η καταστροφή των ακτών, η αδυναμία των θαλάσσιων όντων να επιβιώσουν σε περιβάλλοντα που έχουν μετατραπεί σε εχθρικά<sup>32</sup> δέονται, αρκετές φορές με αμφίβολη αισθητική αξία, σε ιστορίες με εμφανή σκοπό να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά σε θέματα περιβαλλοντικά. Γι' αυτό και αρκετές φορές η φωνή του αφηγητή αλλάζει πρόσωπα ενώνοντας τον ενδοκειμενικό με τον εξωκειμενικό χώρο, μιλώντας στα παιδιά σε πρώτο πρόσωπο και ζητώντας τους τη συμβολή τους στη σωτηρία του πλανήτη<sup>33</sup>.

Βέβαια, ορισμένες φορές το οικολογικό σχόλιο ανήκει στον εικονογράφο και το μήνυμα φτάνει αριστοτεχνικά στα παιδιά χωρίς κηρύγματα και τυμπανοκρουσίες. Στο *Θαλασσογιατρός*<sup>34</sup>, ένα βιβλίο με ευχάριστο κείμενο, όλα τα θαλάσσια πλάσματα πάσχουν από διάφορες αρρώστιες, που άλλοτε οφείλονται σε φυσιολογικές τους ιδιαιτερότητες (στα χταπόδια μπερδεύονται τα πόδια, η σουπιά έχει αδειάσει από μελάνι) και άλλοτε σε λεκτικά παιχνίδια (στον κέφαλο παρατηρείται πονοκέφαλος, στην καραβίδα έστριψε η βίδα). Ο Θαλασσογιατρός δίνει λύση σε όλα και μόνο ο εικονο-

Ψάρι που το λέγανε «Ουράνιο Τόξο», μτφρ. Αδάμ, 1993.

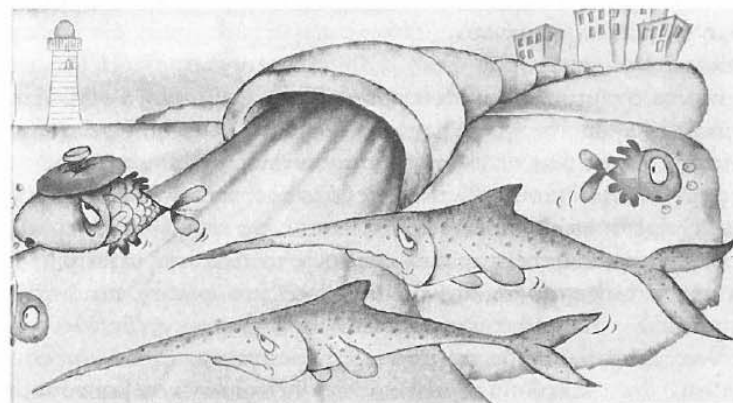
31. Ηλιόπουλος Β., *Τριγωνοφαρούλης εναντίον Μεγάλου Καρχαρία*, εικ. Α. Βαρβαρούση, Εκδόσεις Πατάκη, 2000<sup>2</sup>.

32. Ενδιαφέρον το βιβλίο της Χρ. Σπυροπούλου-Σπανού, *Το Θαλασσόδεντρο*, Σύγχρονη Εποχή, 1987. Η εικονογράφησή του αποτελεί ομαδική εργασία παιδιών του νηπιαγωγείου κάτω από την επίβλεψη της συγγραφέα.

33. Σομέι Γ., *Τα Δάση κάνουν τις Θάλασσες*, μτφρ. Γ. Δημάκος, προσαρμογή - απόδοση Β. Τασιόπουλος, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 1999. «Ας αρχίσουμε να φυτεύουμε δέντρα! Όλοι εσείς που ακούσατε αυτά τα λόγια και ζείτε κοντά στις θάλασσες, εσείς που ζείτε κοντά στα ποτάμια και τις λίμνες, εσείς που ζείτε στις μεγάλες πόλεις και σας πνίγουν τα καυσαέρια. Κι εσύ... κι εσύ... κι εσύ... Όλοι! Με όλη τη δύναμη της ψυχής μας ας αγαπήσουμε τη Φύση, ας προστατέψουμε τη ζωή του πλανήτη μας».

34. Τριβιζάς Ευγ., *Ο Θαλασσογιατρός*, εικ. Β. Ελευθερίου, Εκδόσεις Κέδρος, 2000.

γράφος υπαινίσσεται το λόγο της αδιαθεσίας με την προσθήκη αγωγών, οχητών και εργοστασίων στις διάφορες εικόνες.



Άλλες φορές πάλι η πεμπτουσία του βιβλίου δεν είναι μια διδασκαλία ηθικής φύσης και κοινωνικής συμπεριφοράς, αλλά ένα μάθημα γνώσεων. Πάντα υπάρχουν συγγραφείς που αρέσκονται στο να μετατρέπουν ένα βιβλίο γνώσης σε λογοτεχνικό βιβλίο. Έτσι, συχνά ανακαλύπτουν έναν πολύξερο θείο ή μια πάνσοφη γιαγιά-εγκυκλοπαίδεια, έτοιμη να λύσει τις πιο απίθανες απορίες βαλμένες στο στόμα κάποιου «μικρομέγαλου» παιδιού και εκφρασμένες με μια επίπλαστη παιδιάστικη αφέλεια που, εκτός από τον πολύξερο συνομιλητή τους, δεν πείθει κανέναν για τη γνησιότητά της. Κι όλα αυτά, παρά το γεγονός ότι πολλά μικρά παιδιά θα διάβαζαν ευχαρίστως ένα βιβλίο για την καρέτα καρέτα ή την επικίνδυνη όρκα και θα μισούσαν μια ψευτοϊστορία που θα στεκόταν ανάμεσα σε αυτά και σε εκείνο που θέλουν να μάθουν.

Γενικές γνώσεις, απορίες φυσικής, όπως για παράδειγμα τα σχετικά με τον κύκλο του νερού, ασκήσεις παρατηρητικότητας, αλλά και θέματα μαθηματικών μεταφέρονται στα παιδιά-αναγνώστες από δρόμους θαλασσινούς<sup>35</sup>. Οι δύο φάλαινες, η Φιφή και η Φωφώ,

35. Φυσικά, δεν αναφερόμαστε στις ιστορίες εκείνες που δημιουργήθηκαν ως παιγνιώδεις συλλήψεις για να δικαιολογήσουν ονόματα και γνωστές εκφράσεις. Π.χ. Γιατί ο αστερίας λέγεται έτσι; Ή πώς προήλθε η έκφραση «φύκια για μετα-

επιστρατεύουν όλη τους την όρεξη για να διδάξουν αριθμητικές πράξεις<sup>36</sup> και το τραγούδι κάποιων άλλων φαινομένων αποσκοπεί στην εκμάθηση αριθμησης<sup>37</sup>. Από την άλλη, μια συνηθισμένη εκδρομή στη θάλασσα γίνεται, στη μία περίπτωση, παιχνίδι παρατηρητικότητας<sup>38</sup>, ενώ στην άλλη μάθημα ανάγνωσης<sup>39</sup>. Η θάλασσα παίρνει το σχήμα εκείνων που πρέπει να γνωρίζουν ή να πράττουν τα παιδιά<sup>40</sup>.

Και δίπλα σε όλα αυτά, αναδύεται έντονη η εμμονή του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου στη θάλασσα των παιδικών παιχνιδιών. Η ήρεμη θάλασσα του καλοκαιριού, τα παιχνίδια με το κύμα και οι εκδρομές στην παραλία φέρνουν το ατίθασο υγρό στοιχείο στα μέτρα των παιδιών και δημιουργούν μια φιλική, παιδιάστικη θάλασσα. Σε παιχνίδια του νερού και της άμμου, η Στέλλα και ο Νικόλας ανακαλύπτουν πεφταστέρια, φεγγαρόστρακα και φτερά αγγέλου, καθαλίζουν αλογάκια της θάλασσας και βουτούν στα νερά της απόλαυσης και της φαντασίας.<sup>41</sup>

Άλλες φορές πάλι το θαλασσινό ταξίδι αποδεικνύεται μια πτήση στο όνειρο, στον κόσμο της παιδικότητας και της ελευθερίας.<sup>42</sup> Στο βιβλίο του J. Burningham *Come Away from the Water, Shirley*<sup>43</sup>, η διά-

Ξωτές κορδέλες». Βλ. Ρώσση-Ζαΐρη Ρ., *10 Μικρές Θαλασσιές Σταγόνες*, εικ. Α. Καλαμάρας, Μίνωας, 1997.

36. Τριβιζάς Ευγ., *Η Φιφή και η Φωφώ οι Φαντασμένες Φάλαινες*, εικ. Β. Λιάπη, Εκδόσεις Μίνωας, 1996.

37. Η αριθμηση αρχίζει από το ένα ως το δέκα. Βλ. Johnston T., *Whale Song*, ill. by Ed Young, New York, G. P. Putnam's Sons, 1987.

38. Luciani Br., *Ποιος θα 'ρθει στη Θάλασσα; Για να φάχνεις, να μαντεύεις και να μετράς ποιος λείπει!*, εικ. Tharlet E., μτφρ. Μ. Αγγελίδου, Παπαδόπουλος, 2000.

39. Σαρή Ζ., *Η κυρία Κλοκλό στη Θάλασσα*, εικ. Α. Μακρή, Εκδόσεις Πατάκη, 1987.

40. Μια εκδρομή στη θάλασσα γίνεται η αφορμή για οικολογική ευαισθητοποίηση και απόκτηση γνώσεων. Βλ. Βλαχοπούλου Στ., *Το Ψαράκι που Ήθελε να Ζήσει*, εικ. Β. Ψαράκη, Θεσσαλονίκη, ΑΣΕ, 1984.

41. Gay M.-L., *Στέλλα. Το Αστέρι της Θάλασσας*, μτφρ. Ελ. Κεχαγιόγλου, Παπαδόπουλος, 2001.

42. Ενδιαφέρουσα περίπτωση τέτοιων βιβλίων είναι εκείνα που το μικρό παιδί συναντά στο βυθό τον ονειρικό κόσμο των γοργόνων. Βλ. \*Λοΐζου Μ., *Η Πολιτεία του Βυθού*, εικ. Ειρ. Καραλέκα, Θεσσαλονίκη, ΑΣΕ, 1983. \* Ρώσση-Ζαΐρη Ρ., *Το Γοργονάκι*, εικ. Α. Βαρβαρούση, Εκδόσεις Μίνωας, 2000.

43. Burningham J., *Come Away from the Water, Shirley*, Red Fox, Random House, 1992.

σταση ανάμεσα στα κείμενα και στις εικόνες των δεξιών σελίδων σηματοδοτεί την απόδραση από τον κόσμο του ενήλικου καθωσπρεπισμού προς τις χώρες της φαντασίας. Με τους γονείς καθισμένους στις αριστερές σελίδες του βιβλίου και τον αδιάφορα καθημερινό τους διάλογο («That's the third and last time I'm asking you whether you want a drink, Shirley»), και τις συγκλονιστικές περιπέτειες που εικονογραφούνται, χωρίς την προσθήκη κειμένου, στις δεξιές σελίδες και έχουν για πρωταγωνιστή το κοριτσάκι, η θάλασσα φιλοξενεί τα όνειρα της μικρής.

Πολλά μένουν ημιτελή και αμφιλεγόμενα, και μια ολόκληρη σειρά δεδομένων μετατρέπει την ανάγνωση σε μια πρόκληση, ένα παιχνίδι για τον αναγνώστη που οφείλει να οικοδομήσει μόνος του το νόημα. «Ο συγγραφέας οργανώνει την ιστορία του έτσι ώστε να είναι δύσκολο να την κατανοήσει κανείς αν πρώτα δε λύσει τον κεντρικό γρίφο που αφορά τη συγκρότηση του ίδιου του βιβλίου»<sup>44</sup>. Και ο γρίφος που ενοποιεί τα δύο μέρη και λύνει το βασικό αίνιγμα της ιστορίας βρίσκεται στην ίδια την ουσία του φανταστικού ταξιδιού. Η διαφορά των δύο κωδίκων, λεκτικού και εικονικού, μεταφράζεται σε διαφορά δύο κόσμων και η υπέρβασή τους σηματοδοτεί ένα ταξίδι στο όνειρο.

Ταξίδι στη θάλασσα των παιδικών φαντασιώσεων αποτελεί και το πολυδιαβασμένο και πολυσχολιασμένο βιβλίο του M. Sendak *Where the wild things are*<sup>45</sup>. Η περιπέτεια του Max στη χώρα των άγριων τεράτων μοιάζει να αποτελεί την πραγμάτωση ενός επιλόγου, που όμως φαντάζει μη απειλητικός, καθώς, σε αντίθεση με το κείμενο, οι εικόνες αποφεύγουν τα επιθετικά, έντονα χρώματα, την ανφράς απεικόνιση των τεράτων και, κυρίως, έχουν υιοθετηθεί αρκετά γελοιογραφικά στοιχεία στο σχεδιασμό τους.

Στα βιβλία που περιγράφουν θαλασσινά φανταστικά ταξίδια, η ιστορία τελειώνει με μια επάνοδο του πρωταγωνιστή-ταξιδευτή στην αρχική του θέση. Οι ήρωες των ιστοριών φαίνεται να μην επιθυμούν τη μόνιμη απομάκρυνσή τους από την ασφάλεια του σπιτιού και με μια κίνηση, συνήθως συμμετρική εκείνης της εξόδου, ε-

44. Οικονομίδου Σ., *Χίλιες και Μία Ανατροπές. Η Νεοτερικότητα στη Λογοτεχνία για Μικρές Ηλικίες*, Ελληνικά Γράμματα, 14, 2000.

45. Sendak M., *Where the Wild Things Are*, London, Picture Lions, 1992.

πανέρχονται στο οικείο περιβάλλον της πραγματικότητας. Η Shirley φεύγει από το βιβλίο όπως ακριβώς μπήκε, κρατώντας το χέρι της μητέρας της, και ο Max επιστρέφει στο δωμάτιό του με μια απόλυτα συμμετρική κίνηση τόσο εικονογραφικά όσο και λεκτικά, αφού επαναλαμβάνεται το ίδιο κείμενο σε μια καρκινική ανάγνωσή του.

Παρόμοια ταξίδια οπτικοποιούνται με διάφορα εικονογραφικά μέσα, όπως για παράδειγμα το μέγεθος των πλαισίων των εικόνων. Μια σταδιακή αύξησή τους δηλώνει την προοδευτική διείσδυση του ήρωα στο βασίλειο των άγριων πραγμάτων. Με μια συμμετρική μείωσή τους υποδηλώνεται η αποδυνάμωση της κυριαρχίας του ονείρου και η επιστροφή στην πραγματικότητα. Ακόμη, δεν είναι λίγες οι φορές που ο εικονογράφος διαρρηγνύει τα περιγράμματα των εικόνων και επιτρέπει στον κόσμο της φαντασίας να ξεχυθεί έξω από αυτά. Οι οντολογικές συμβάσεις των ορίων καταρτούνται συνεπιφέροντας εικαστικές επαναστάσεις κατά της κυριαρχίας των περιγραμμάτων.

Το μέγεθος και το σχήμα του ενεργού χώρου της εικόνας αποδεικνύεται για το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο καθοριστικός παράγοντας στην παρουσίαση του θαλασσινού ταξιδιού. Ιδιαίτερα ευρηματικό το βιβλίο *Αγαπημένε μου μπαμπά...<sup>46</sup>*, όπου η διχοτό-



46. Dupasquier P., *Αγαπημένε μου μπαμπά...*, μτφρ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Ρώσση, 1988.

μηση της εικόνας παρουσιάζει σε παράλληλη εικονιστική αφήγηση το ταξίδι του ναυτικού πατέρα και τη ζωή της οικογένειας, ενώ το κείμενο έχει τη μορφή των γραμμάτων της μικρής Σοφούλας στον ξενιτεμένο γονιό της. Το βιβλίο τελειώνει με την επιστροφή του μπαμπά και την ταυτοποίηση των δύο επιμέρους εικόνων. Σε ευρηματικότητα δεν υστερεί καθόλου ούτε το ταξίδι του Καπετάν Αντάρρα<sup>47</sup> προς αναζήτηση του χαμένου θησαυρού του. Η εικόνα χωρισμένη στα δύο παρουσιάζει στο πάνω μισό το ταξίδι στο βόρειο πόλο, ενώ στο κάτω μισό η εικόνα αντεστραμμένη διηγείται τις περιπέτειές του στο νότιο πόλο, μεταφέροντας στο χαρτί την εντύπωση που δημιουργεί η αντίπερα πλευρά της υδρογείου.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι στις μέρες μας το βιβλίο εκφράζεται και με μέσα αδιανόητα μέχρι πριν από λίγο καιρό. Το διεπιδραστικό βιβλίο του Μόουλ<sup>48</sup> περιγράφει τις περιπέτειες του ήρωα στη θάλασσα και στην παραλία. Εκτός όμως από την κειμενική και εικονιστική περιγραφή των γεγονότων και τις περιπλανήσεις του Μόουλ στην αμμουδιά και στο νερό, το ταξίδι του γίνεται και πραγματικό. Ένας τρισδιάστατος Μόουλ περιπλανιέται ανάμεσα στις σελίδες, τρυπώνει σε σχισμές και εγχοπές και περιδιαβαίνει όχι μόνο ένα λογοτεχνικό αλλά και ένα πραγματικό, απτό σύμπαν.

Με διάφορους τρόπους και μέσα, η θάλασσα των παιδικών ονείρων και αποδράσεων, η θάλασσα των φανταστικών και πραγματικών ταξιδιών γίνεται μια θάλασσα στα μέτρα των παιδιών. Μεγάλη, κωμική<sup>49</sup>, μη απειλητική, προσπελάσιμη, καταφέρνει να αποβάλει την επικινδυνότητα και τις απειλές της. Ακόμη και ο τρομερός βιβλικός κατακλυσμός κατορθώνει να μετατραπεί στο παιδικό βι-

47. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

48. Γούντ Ντ., Φάουλερ Ρ., *Ο Μόουλ στη Θάλασσα*, μτφρ. Έλ. Γαλανοπούλου, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1997.

49. Η θάλασσα επίσης αποτελεί το σκηνικό για πολλές χιουμοριστικές περιπέτειες. Βλ. Allen P., *Who Sank the Boat?*, Australia, Puffin Books, 1988. Το βιβλίο διηγείται το ταξίδι μιας αγελάδας, ενός γαϊδάρου, ενός προβάτου, ενός γουρουνιού και ενός ποντικιού, που κατέληξε σε ναυάγιο. Με ρυθμικές επαναλαμβανόμενες εκφράσεις, τα ζώα προσπαθούν να ανακαλύψουν τον υπαίτιο της καταστροφής. Και το αστείο είναι ότι υπεύθυνο είναι το ποντίκι.



βλίο σε θαλασινή περιπέτεια, την οποία άνθρωποι και ζώα πρωταγωνιστές αρέσκονται να διηγούνται στα εγγόνια τους.<sup>50</sup>

Η «σύγχρονη», με την έννοια της μεταφοράς σε σημερινές συνθήκες, εικονογράφηση δημιουργεί μια κωμική, ανώδυνη εκδοχή της βιβλικής ιστορίας. Ντυμένη με σύγχρονα ρούχα, η οικογένεια Νώε προβαίνει στις απαραίτητες προετοιμασίες του ταξιδιού της, συντάσσοντας και τσεκάροντας τη λίστα επιβατών, πακετάροντας τα απαραίτητα και οργανώνοντας τη ζωή σε μία κιβωτό που μάλλον θυμίζει ξενοδοχείο, μικρών αλλά και μεγάλων, ζώων.

Και μέσα σε αυτή τη θάλασσα της ασφάλειας και του γέλιου πλέον γενναία παιδιά σε ρόλους καπεταναίων και θαλασσομάχων. Μέσα στους ωκεανούς των παιδικών συμβολικών παιχνιδιών, τα παιδιά μεταμορφώνονται σε άγριους κουρσάρους, οι πολυθρόνες του σπιτιού τους γίνονται καράβια και τα χαλιά άγριες φουρτουνιασμένες θάλασσες και νησιά που κρύβουν θησαυρούς. Είτε για να δικαιώσουν το όνομά τους –κάτι πρέπει να κάνεις αν λέγεις Οδυσσέας, ακόμη και αν είσαι κοντούλης και μικρούλης<sup>51</sup>– είτε για να περάσουν την ώρα τους, τα παιδιά ξεχύνονται σε μακρινούς ωκεανούς και ατέλειωτα κυνήγια πολύτιμων θησαυρών.

Ακόμη και όταν ο μικρός αφηγητής της ιστορίας δεν έχει καμία αμφιβολία ότι όλες αυτές οι θαυμαστές μεταμορφώσεις οφείλονται στην αποκριτική αμφίεση του αδερφού του, την ίδια που τον καταδίκασε σε ρόλο δευτεραγωνιστή, αυτό καθόλου δεν τον εμποδίζει να ζήσει απίθανες πειρατικές περιπέτειες. Θα ήθελε κι εκείνος να είχε μια πειρατική στολή, να ήταν αυτός ο καπετάνιος, να ανακάλυπτε κρυμμένους θησαυρούς και να αποφάσιζε για ζωή και θάνατο. Μόνο στο τέλος του βιβλίου, όταν θα πάρει αυτός την πειρατική στολή του αδερφού του, θα συνειδητοποιήσει ότι, παρ' όλο το πολύτιμο απόκτημά του, εξακολουθεί να παραμένει σε ρόλο κομπάρσου, αφού τώρα ο αδερφός του έχει στολή θηριοδαμαστή και ο ίδιος «παίζει» το λιοντάρι.<sup>52</sup>

50. Brook J., *Η κιβωτός του Νώε (Noah's Ark)*, μτφρ. Γ. Πετροβουνιώτης, Εκδόσεις Αστ. Δεληθανάσης, 1984.

51. Glitz Ang., *Ζητείται Πειρατής για Περιπέτεια*, εικ. D. Eisenburger, μτφρ. Μ. Αγγελίδου, Παπαδόπουλος, 2000.

52. Allen P., *I Wish I Had a Pirate Suit*, Australia. Puffin Books, 1989.

Οι πειρατικές ιστορίες, έτσι όπως παρουσιάζονται στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία, αποτελούν μια ακόμη τροποποίηση του κόσμου της θάλασσας για να ταιριάζει στα μέτρα των παιδιών. Σαν τα παλιά βέλη των Ινδιάνων που τώρα στολίζουν παιδικά δωμάτια, σαν τα μαγικά παραμύθια που τώρα τέρπουν λιλιπούτειους ακροατές, σαν τις περικεφαλαίες και τα δόρατα που έγιναν πλέον παιχνίδι στα χέρια των παιδιών, ο αντρίκειος τρόπος ζωής των θαλασσινών κουρσάρων τού χθες βρήκε το δρόμο του στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο τού σήμερα, αφού τροποποιήθηκε σε διασκεδαστική περιπέτεια.

Και η μετάβαση υπήρξε διαρθρωτική, οι αλλαγές σαρωτικές. Οι περιπέτειες απέκτησαν έντονα κωμικό χαρακτήρα, με τους παλιούς κουρσάρους να διατηρούν μόνο τα εξωτερικά σημάδια των πράξεων και της εμφάνισής τους. Σαν σόφλι χωρίς περιεχόμενο σ' ένα κυνήγι γέλιου και διακωμώδησης, ο κόσμος των πειρατών χώρεσε στα μέτρα των παιδιών και της αντίληψής μας για την παιδικότητα.

Στη θέση των παλιών, άγριων καπεταναίων, νεότεροι ομόλογοί τους ρίχνονται πλέον με ζήλο στο κυνήγι της παιδικής απόλαυσης. Καπετάνιοι σαν τον Μαυρομάτη Φίννεγκαν<sup>53</sup>, με τις καλογουαλισμένες τους μπότες και τα ατσαλάκωτα παντελόνια τους, παινεύονται για την κομψότητά τους και αγωνίζονται σκληρά να κρατήσουν τη φήμη του πιο καθαρού, του πιο ντελικάτου καραβοκύρη. Και φαντάζουν πραγματικά κωμικές οι προσφωνήσεις «καραβοτσακισμένοι θαλασσόλυκοι», λεκτικά απομεινάρια άλλων εποχών, όταν συνοδεύονται με εκτιμήσεις για την κομψότητα του πλοίου, την εμφάνιση του πληρώματος και τη φινέτσα του καπετάνιου. Καπετάνιοι σαν τον Καπετάν Σπίθα<sup>54</sup>, που δε γνωρίζουν κολύμπι, που μαγειρεύουν και σιδερώνουν και εκτιμούν περισσότερο το χνουδωτό αρκουδάκι των παιδικών τους χρόνων από τα χρυσάφια και τα πολύτιμα πετράδια, αλλά φοβούνται τη βελόνα του τατουάζ. Καπε-

53. Martyr A., *Πατς ο Πειρατόγατος*, εικ. P. Lawford, μτφρ. Ρ. Ρώσση-Ζαΐρη, Εκδόσεις Ρώσση, 1988.

54. Από τις εκδόσεις Modern Times και στη σειρά «Καπετάν Σπίθας» των R. Alcantara και R. Capdevila κυκλοφορούν οι τίτλοι *Ένας πολύτιμος θησαυρός*, *Έχω ένα μυστικό*, *Ήρθαν τα φαντάσματα*, *Το μυστήριο των ποντικών*, *Ένα τραγούδι για την Ιουλιέτα*, *Τατουάζ για πειρατές*.

τάνιοι σαν τον Καπετάν Αντάρρα<sup>55</sup>, που λέει ότι εξουσιάζει θάλασσες και ναυτικούς, αλλά αδυνατεί να επιβληθεί στη γυναίκα του και να τιθασει το απειθάρχητο τσούρμο των παιδιών. Καπετάνιοι σαν τον Καπετάν Μαυρολέοντα<sup>56</sup>, που τα πρωινά κάνει ασκήσεις αγριάδας στον καθρέφτη του και προτιμά τη συντροφιά μιας γλυκιάς γοργόνας που του μαθαίνει να διαβάξει.

Η παρωδιακή αντιμετώπιση ενός άλλου τρόπου ζωής και η μετάλλαξη του ώστε να χωρέσει στην ελαφρότητα διασκεδαστικών παιδικών αναγνωσμάτων, εκτός από το κείμενο<sup>57</sup>, επιτυγχάνεται και με την εικονογράφηση. Αρχικά επιχειρείται μια εικαστική κατάχρηση των πειρατικών συμβόλων στο καράβι και στο πλήρωμα. Αν τα ρούχα κάνουν τον παπά, στις συγκεκριμένες ιστορίες οι μαύρες σημαίες, το σήμα της νεκροκεφαλής με τα δύο σταυρωτά κόκαλα, οι γάντζοι, τα ξύλινα πόδια και το μαύρο κάλυμμα του ματιού ορίζουν τον πειρατή. Μάλιστα, η καλύπτρα του ματιού φαίνεται να ενέχει θέση αποδεικτικού μύησης στη ζωή του πειρατή. Γι' αυτό όχι μόνο κάθε κουρσάρος που σέβεται τον εαυτό του<sup>58</sup> κρύβει το μάτι του, αλλά ακόμη και οι γάτες<sup>59</sup> ή τα ποντίκια<sup>60</sup> του καραβιού, σκεπάζοντας το ένα τους μάτι, κατορθώνουν να επιτελέσουν επιτεύγματα αντίστοιχα των πειρατών. Το σύμβολο της νεκροκεφαλής, πάλι, εμφανίζεται σχεδόν σε κάθε σημείο του καραβιού, πάνω στο

55. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

56. Χατζηδάκη Τ., *Ο Πειρατής με τα Αλλιώτικα Μάτια*, ζωγρ. Ν. Ανδρικόπουλος, Ελληνικά Γράμματα, 1997.

57. Ο καπετάν Felonius, για παράδειγμα, διακωμωδείται διακριτικά μέσα από την αντιμετώπιση της απεργίας του πληρώματος, τον αγώνα του κατά της βωμολοχίας και τις ιδιαίτερα γλυκερές προσφωνήσεις του προς την εύσωμη σύζυγό του. Βλ. Cowley J., *Captain Felonius*, ill. Fuller El., Auckland, Shortland Publications Limited, 1986.

58. Ακόμη και ο πειρατής Ασπρογένης, που παρουσιάζεται χωρίς σώμα, με μια μακριά κάτασπηρ γενειάδα, θεωρεί απαραίτητη τη μαύρη καλύπτρα του ματιού. Βλ. Σκιαδαρέση Μ., *Ο Θησαυρός του Ασπρογένη*, ζωγρ. Μ. Ζαρκάδα, Εκδόσεις Πατάκη, 1998.

59. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

60. Alcantara R., Capdevila R., *Έχω ένα Μυστικό*, μτφρ. Τ. Γαλατούλα, Modern Times, 2001.

κατάρτι, στην καρέκλα του καπετάνιου, στις κούπες τους<sup>61</sup>, στις φανέλες των ναυτών<sup>62</sup>, στο εσώρουχο του αρχηγού<sup>63</sup>, ακόμη και στο χαλάκι του μπάνιου<sup>64</sup>. Σαν λογότυπος προϊόντος που αγωνίζεται να αποτυπωθεί στη συνείδηση του καταναλωτικού κοινού, νεκροκεφαλές, μαύρες σημαίες, χάρτες και μπαούλα με θησαυρούς, έρχονται και επανέρχονται σχεδόν σε κάθε σελίδα.

Από την άλλη, ο υποβιβασμός μιας αλλοτινής περιπέτειας στα μέτρα της διασκέδασης των σημερινών παιδιών επιτυγχάνεται και από έναν εικονογραφικό εκσυγχρονισμό των συνθηκών διαβίωσης πάνω στο πλοίο. Η ύπαρξη τηλεόρασης<sup>65</sup>, πλήρως εξοπλισμένων λουτρών, ηλεκτρικής εγκατάστασης, ιδιαίτερα όταν συνυπάρχουν με σύμβολα της πειρατικής ζωής, δημιουργούν κωμικά αποτελέσματα. Επιπλέον, οι εικαστικές αμφισβητήσεις των στερεοτυπικών ρόλων των φύλων, με τους πειρατές να εικονίζονται με σκούπες και μπουγάδες και τις γυναίκες με τηλεσκόπια και πειρατικούς χάρτες<sup>66</sup>, γελοιοποιεί την ιδέα ενός παρωχημένου αντρικού προτύπου. Σε αυτό προστίθεται και η νοικοκυρεμένη όψη του πλοίου, που παραπέμπει περισσότερο σε χαρούμενες νοικοκυρούλες παρά σε ένα τσούρμο σκληροτράχηλων ναυτικών.<sup>67</sup> Ροζ παραθυρόφυλλα και όμορφες γλαστρούλες στολίζουν ένα ιδιαίτερα νοικοκυρεμένο καράβι.

Φυσικά, η αντισυμβατική χρήση του χρώματος επεκτείνεται και στην αμφίσημη ορισμένων πειρατών που εμφανίζονται ντυμένοι στα ροζ με κίτρινα πουά και λαχανί μπλουζάκια.<sup>68</sup> Αντίθετα, ο Μαυρο-

61. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

62. Alcantara R., Capdevila R., *Έχω ένα Μυστικό*, μτφρ. Τ. Γαλατούλα, Modern Times, 2001.

63. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

64. Alcantara R., Capdevila R., *Τατουάζ για Πειρατές*, μτφρ. Τ. Γαλατούλα, Modern Times, 2001.

65. Alcantara R., Capdevila R., *Έχω ένα Μυστικό*, μτφρ. Τ. Γαλατούλα, Modern Times, 2001.

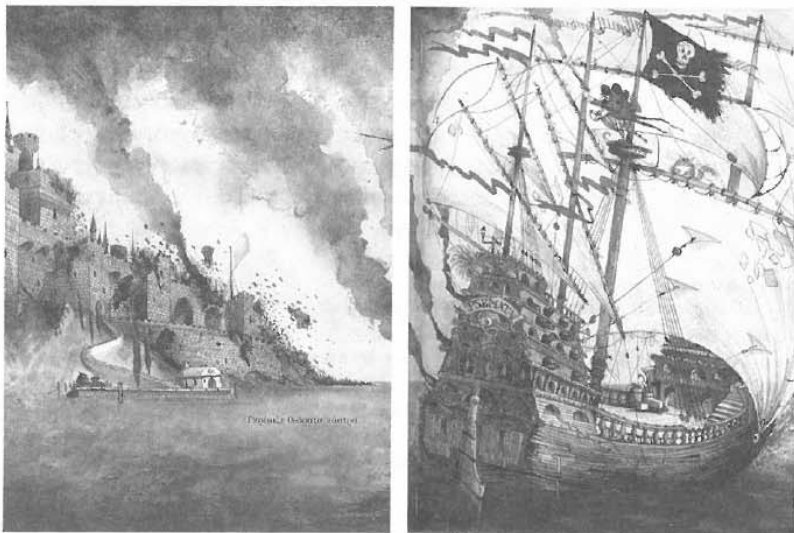
66. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

67. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

68. Alcantara R., Capdevila R., *Έχω ένα Μυστικό*, μτφρ. Τ. Γαλατούλα, Modern Times, 2001.

λέων<sup>69</sup> προτιμά κυρίως τα λευκά ρούχα, τα οποία συνοδεύει με πολύχρωμα μπαλώματα, γαλάζια σακάκια και κόκκινο μαντήλι στο μάτι. Όμως, παρ' όλη την πολυχρωμία των ενδυμάτων και της τσάντας του, στενοχωριέται μόνο για το γαλάζιο του μάτι, που κρύβει επιμελώς, αφού θεωρεί ότι το χρώμα του δεν ταιριάζει με την αγκυράδα ενός πειρατή.

Επιπλέον, τα ονόματα των πλοίων –Σουρωτήρι του Καπετάν Σπίθα– διακωμωδούν και παρωδούν τη ζωή των κουρσάρων. Μάλιστα, το όνομα του караβιού του Καπετάν Αντάρα λειτουργεί διττά, ως ειρωνικό ξέσπασμα της εικόνας στις διακηρύξεις του κειμένου, αλλά και ως στοιχείο προοικονομίας σε όσα μέχρι τώρα υποστηρίζει το κείμενο. Στο δισέλιδο όπου η αριστερή σελίδα με κείμενο και σύμφωνη εικόνα διατείνεται ότι ο Καπετάνιος «γκρέμιζε θεόρατα κάστρα», το όνομα, που με λατινικά στοιχεία κοσμεί την πλώρη του караβιού, πληροφορεί: «PSEMATA»<sup>70</sup>.



69. Χατζηδάκη Τ., *Ο Πειρατής με τα Αλλιώτικα Μάτια*, ζωγρ. Ν. Ανδρικόπουλος, Ελληνικά Γράμματα, 1997.

70. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

Ενδεικτικότερη όλων για τον τρόπο που το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο αντιμετωπίζει τους πειρατές είναι η εικόνα του καπετάν Αντάρα με τη γυναίκα του και τα παιδιά του. Είναι η εναργέστερη ίσως αποτύπωση της μετάλλαξης του κόσμου των πειρατών, ούτως ώστε να χωρέσει στα μέτρα της ευφορίας των αναγνω-



στών του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. Τα παιδιά του καπετάνιου εισβάλλουν με καταλυτική ορμή στο ζωτικό χώρο των κουρσάρων και με αποπλιστική αφέλεια κυριεύουν τα σύμβολα της περιπέτειας. Η νεκροκεφαλή γίνεται χαρταετός και μωρουδίστικη κουδουνίστρα, τα σπαθιά αλλάζουν σε ξύλινα και η όλη περιπέτεια μεταβάλλεται σε ένα παιχνίδι χαρούμενων παιδιών.<sup>71</sup>

Ταξίδια σε χώρους φανταστικούς, ταξίδια σε τόπους αλλοτινούς, ταξίδια στην περιπέτεια και πραγματικά θαλασσινά ταξίδια του μόχθου και της βιοπάλης βρίσκουν το δρόμο τους στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, μεταλλάσσοντας μια θάλασσα που τρόμαξε, που ένωσε, που απείλησε, που απελευθέρωσε, σε ασφαλή πε-

71. Korky P., Carter P., *Ο Καπετάν Αντάρας κι ο Κρυμμένος Θησαυρός του*, Μαργαρίτα, 1990.

δίο παιδικών διασκεδάσεων. Δρόμοι στοιχειωμένοι ακόμη από τα ταξίδια του Οδυσσέα και τη γοργόνα του Μεγαλέξανδρου, τόποι του ονείρου και της περιπέτειας<sup>72</sup>, ψάρια και φυτά αποκτούν κάτι από την παιδιάστικη αφέλεια και το γέλιο των αναγνωστών τους, φέρνοντας τη μεγάλη πλατιά θάλασσα<sup>73</sup> στα μέτρα των μικρών παιδιών...

72. Ενδιαφέρουσα η σημειολογία της θάλασσας στα κλασικά έργα της παιδικής λογοτεχνίας. Εκεί η θάλασσα παρουσιάζεται ως οριακός χώρος μεταξύ πραγματικού και φανταστικού (π.χ. οι περιπέτειες του Γκιούλιβερ), ως χώρος ανταγωνισμού μεταξύ θεών και ανθρώπων (π.χ. τα ταξίδια του Οδυσσέα), ως χώρος απομόνωσης από τον πολιτισμένο κόσμο (π.χ. η ιστορία του Ροβινσώνα) και ως χώρος μύησης και ενηλικίωσης (π.χ. το ταξίδι του Τηλέμαχου). Βλ. τη σημαντικότητα εισήγηση της Α. Ζερβού στο Συμπόσιο *Τόπος Αλλού: Θαλάσσιοι Τόποι στη Λογοτεχνία για Παιδιά και Νέους*, Σύμμη 29-30/9/2001, με τίτλο «Το θαλασσινό τοπίο στους κλασικούς της παιδικής λογοτεχνίας».

73. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ομότιτλο παιδικό βιβλίο με ατμοσφαιρική εικονογράφηση, όπου η θάλασσα διατηρεί τη μεγαλοσύνη της που υποβάλλει δέος: «Νιώσαμε πολύ μικροί, η μαμά μου κι εγώ», «Τότε η μαμά μου είπε, “Να θυμάσαι αυτές τις στιγμές. Έτσι έπρεπε να είναι η ζωή”», Waddell M., *Η μεγάλη πλατιά θάλασσα (The big big sea)*, εικ. J. Eachus, μτφρ. Λ. Ψαραύτη, Εκδόσεις Ρώσση, 2000.